

Віктор Андрущенко
 доктор філософських наук, професор,
 академік НАПН України,
 член-кореспондент НАН України,
 ректор Національного педагогічного
 університету імені М. П. Драгоманова,
 Президент асоціації ректорів педагогічних
 університетів Європи, головний редактор
 часопису (м. Київ)

Ключові слова: людина, освіта, культура, навчання, виховання, освітня політика.

Аналізуються проблеми та перспективи розвитку освіти в контексті нового Закону України «Про вищу освіту»; обґрунтовується, що основним питанням сьогодення для освіти є питання про зміну філософії й загальної архітектури освіти в системі викликів сучасного світу; автором розглядаються глобальні і локальні чинники, які формують виклики, аналізуються відповіді на них змінною філософської парадигми модернізації освіти. Глобалізація та інформаційна революція, війна і внутрішні негаразди, суперечності, труднощі змінюють світ так швидко, що педагоги не встигають осмислити ці зміни, досягнути їх філософію, перевести її на мову освітньої політики, а далі – на мову конкретних навчальних технологій.

УДК 378.000.141:37.014.001

ГЕРМЕНЕВТИКА ОСВІТИ (СПРОБА ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ)

© Андрущенко В., 2014

рийняття нового Закону України «Про вищу освіту» актуалізувало європейський вектор її розвитку за такими нормами, як «якість освіти», «академічна автономія», «ак-

тивізація студентського самоуправління», «оптимізація навчального навантаження», «розвиток наукових досліджень» тощо. Кожна з цих норм покладає нові відповідальні завдання: як реалізувати делеговану нам автономію; за яким принципом ми маємо розпоряджатися заробленими коштами; яким чином слід оптимізувати структуру управління університетом; як урівноважити навчальне навантаження в умовах реального вибору студентами тих чи інших навчальних дисциплін тощо. Зрозуміло, кожне з поставлених питань потребує серйозного теоретичного обґрунтування.

Останнє не тільки не відсторонює, але й актуалізує переосмислення низки, здавалося б, традиційних питань, як-то: «сутність освіти», «філософія освіти», «герменевтика освіти» тощо. На мій погляд, центральним питанням сучасного філософсько-педагогічного дискурсу є питання про змі-

ну філософії й загальної архітекτονіки освіти в системі викликів сучасного світу. У контексті нового закону «Про вищу освіту» воно обертається до нас новими гранями й екзистенціями. Відповідаючи на нього, ми маємо заглянути за горизонти суцього, спробувати зрозуміти, а ще точніше – відчутти той неповторний дух глобальних і локальних суспільних змін, які формують виклики й покладають завдання пошуку відповіді на них силами освітніх змін.

Я виокремлюю чотири взаємно залежні групи чинників, які формують ці виклики: 1) глобальні (зовнішні), 2) локальні (внутрішні), 3) форс-мажорні, 4) життєво-побутові. Першу з них складають такі світові явища, як глобалізація та інформаційна революція, активізація процесів переміщення людей, інтенсифікація кроскультурних комунікацій тощо. Світ став на рейки інноваційного типу прогресу, формування суспільства знань, а тому й потребує інноваційної особистості, підготувати, виховати яку має сучасна освіта. Як справедливо зазначає академік Василь Кремень, освіта має стати інноваційною, а значить – справою новаторською, активною, творчою.

Друга група чинників, що формують низку новітніх викликів сучасній освіті, складається з внутрішніх суспільних змін. Основними серед них є процеси становлення державності, утвердження ринкових та демократичних відносин, формування громадянського суспільства, політичної нації, здійснення низки інших перетворень, які утверджують конкурентоспроможність України у світовому середовищі.

Реальність немилосердна. Нам неприємно про це говорити, але фактом залишається те, що більшість громадян, особливо молоді, зневірилась у процесах, початок яким поклато історичне проголошення Незалежності України. Люди «тікають від політики», «зависають у повсякденності». А це вже – виклик, відповідь на який має дати й освіта.

Освіта має повернути людині здатність і готовність до активної участі в житті суспільства. Ми маємо усвідомити, що освіта

нині поступово, але все більш потужно заявляє про себе як чинник державотворення, інтелектуальний ресурс прогресу.

Третю групу викликів до людини, її підготовки до життя засобами освіти формують явища і процеси неочікуваного характеру. Для нашого суспільства у буквальному розумінні шокуючим чинником, який змінює стиль і ритм всього суспільного життя, стало таке потворне явище, як війна.

До сих пір всі ми жили в умовах миру. Звикли до миру. У мирному контексті розвивали економіку і політику, культуру і науку. Ми відчували себе захищеними. Подорожували. Батьки з упевненістю у завтрашньому дні йшли на роботу, діти – до школи. Війна раптово змінила весь спосіб життя, економіку, культуру, виробництво і споживання. Не стала виключенням і освіта. Освіта миру зосереджувалася на обміні міжнародними науковими та культурними здобутками, толерантності та співпраці. Вона формувала оптимістично впевнений погляд на життя, і раптом...

Анексія Криму, тероризм та вторгнення колишніх «братів» у наші території змінює не тільки суспільну атмосферу, але й психологію кожної особистості. Змінює вона й освіту. Життєвий простір і освіту полонить розгубленість, страх, а також агресивні екзистенції не тільки щодо безпосередніх терористів, але й до всіх «колишніх братів», особливо до держави, яка гарантувала нам безпеку і недоторканність!

Сотні, а може й тисячі загиблих, зруйновані міста і села, тисячі біженців... Усе це руйнує усталені уявлення про мирне співіснування і стабільність міжнародних угод та домовленостей, підриває віру молоді у майбутнє, й допоки лунають постріли, створює і відтворює атмосферу ворожості і ненависті.

Ми пишаємось героїзмом наших бійців і одночасно прекрасно розуміємо, що молодь поступово зневірюється в ідеалах, втрачає цінності, за які боролися старші покоління, що освіта і виховання мають здійснюватися на принципово інших принципах. А це

вже – виклик, не рахуватись з яким можуть тільки невігласи.

Є ще одна обставина, якою не можна нехтувати: вкрай низький рівень життя пересічної людини, який підштовхує її не тільки до байдужості, але й до скоєння злочину. Раковою пухлиною розповзаються в суспільному організмі такі негативи, як бідність і безробіття, корупція, хабарництво, алкоголізм та наркоманія. Десятки, а може й сотні наркозалежних дітей навряд чи почують виховне слово вчителя, а їх корумповані батьки навряд чи відмовляться від кругленьких сум, на яких вони вибудували власний добробут. Тисячі пенсіонерів навряд чи зрозуміють політику підвищення цін і замороження пенсій, падіння рівня життя, а головне – байдужість до всяк і кожного «великого, і особливо пересічного чиновника. То ж з якими настановами має постати перед учнями пересічний вчитель? З якими морально-політичними установками має зайти в аудиторію професор? У чому вони мають переконати своїх вихованців?!

Глобалізація та інформаційна революція, війна і внутрішні негаразди, суперечності, труднощі змінюють світ так швидко, що ми – педагоги – не встигаємо осмислити ці зміни, досягнути їх філософію, перевести її на мову освітньої політики, а далі – на мову конкретних навчальних технологій.

Ось як характеризує нинішню ситуацію відомий аналітик світових соціокультурних змін, професор Павло Гуревич: просянаючись ви знаходите, що світ, який довгі роки сприймався як тло вашого життя, змінився. Причому у рекордний термін... – пише він у передмові до книги знаменитого футуролога Олвіна Тоффлера «Шок майбутнього». – Ви йдете у магазин і дивуетесь: як вирости ціни... Колишня шкільна плюгавка стала шанованою особою, бо працює... валютною повією, а її подруга відмінниця – прибиральницею; спеціаліст з наукового атеїзму виростив православну борідку, а колишній викладач наукового комунізму... керує кооперативом...; дівчина назвала свою подругу «дурепою» тільки за те, що та вступила до

аспірантури... Разом змінилися усі цінності... Людина залишається незахищеною перед невідомістю... Учитель не знає, чому він має навчати учнів... [1, с. 3–5].

Підкреслю висновок ученого: учитель не знає, чому він має навчати своїх учнів!

Утім, навчальний процес зупинити неможливо. Освіта – це цивілізаційний феномен. І відколи існує людство – Учитель кожного дня вимушений заходити до класу й розпочинати урок. То ж у чому він має переконати своїх вихованців?!

Серед моїх колег побутує думка, що нинішні учні та студенти не хочуть навчатися, не вважають знання передумовою успіху та кар'єри. Частка істини в цьому, звичайно, є. Більшість школярів до школи йдуть з великою неохотою. Значна частка студентів пасивно ставиться до завдань, які потребують креативності, активності, творчості. І це не випадково. Сьогодні дає нам «перевернуту картинку реальності»: можновладці та олігархи, які здобули свої статки переважно шляхом пограбування людей, вилізли на вищий щабель суспільної стратифікації; колишні «трійшники» позиціонують себе як поважні бізнесмени, політики, депутати, а їх однокласники, що навчалися на відмінно, – у кращому випадку стають їх референтами чи помічниками!

Загальну суспільну атмосферу спілкування характеризують цинізм і нищість. Гідність і співчуття, достоїнство і справедливість можна зустріти хіба що на периферії духовного життя суспільства.

Здається, для успіху, кар'єри, комфортного існування висока освіта, духовність і мораль, які виховуються в цьому просторі, непотрібна, чи як?

Переконаний: цей висновок зроблено передчасно. Загальна прагматизація життєвого процесу дійсно відсторонює людину від знання, але не від усякого, а лише схоластичного, формального, не життєвого, яким ще переповнені наші школи й університети. Водночас цей процес переорієнтовує учнів та студентів на знання практичне, досвідне, тобто таке, яке спонукає до здобуття професії, дозволяє розібратись у реаліях сучасно-

го світу, зайняти в ньому достойне місце. Це означає, що ми з вами так маємо перебудувати навчальний процес, щоб (не втрачаючи його високої науковості і теоретичності) забезпечити надання для молоді практичного знання, такого знання, яке веде до успіху.

Як стверджували колишні класики, практика – джерело, основа пізнання і критерій істини. Погоджуючись з цим, поставимо просте питання: які основні сегменти практичної підготовки до самостійного життя мають бути забезпечені засобами освіти і виховання в контексті сучасних викликів?

Я виокремлюю три таких сегменти: «знання», «компетенції», «цінності».

Перший з них – це знання. Дехто з нас ставить цей сегмент коли б чи не на останнє місце. Мовляв, головне – це уміння, компетенції, здатність до практичної діяльності тощо. Погоджуюсь... Однак, якщо з системи освіти випадають знання, освіта стає непотрібною! Ведмедя можна навчити кататись на велосипеді. Питання ж про те, чи потрібні йому відповідні «знання», стає риторичним. Як на мій погляд, освіта покликана забезпечити доступ людини до знань, накопичених людством. Основними серед них є знання про світ, природу і суспільство, про зміну реалій цього світу, про своє місце і роль у ньому як особистості і громадянина.

Недавно я бачив таку телевізійну рекламу: нам непотрібні знання з географії, математики, біології інших наук, оскільки є «смартфон», який забезпечить... усе це практично безкоштовно! І я подумав, чим же ми, сьогоднішні люди ХХІ століття, відрізняємось від Митрофанушки Фонвізіна з його крилатою фразою: «навіщо мені географія, якщо у мене є візник?!»

Становлення «суспільства знань» без його узагальнення і передачі наступним поколінням є справою неможливою. Дітям і студентам треба передавати знання. І тут виникає просте, здавалося б, запитання: які знання треба передавати дітям? Я стверджую: всі, які існують у суспільстві: «наукові» і «ненаукові», «практично-досвідні» й ще поки що для нашої школи незвич-

ні речі – так звані «позанаукові» знання (зокрема: «трансцендентні», «окулярні» тощо). До того ж усі ці знання мають узгоджуватись між собою не через підпорядкування одне одному, мовляв, «одні з них є істинними, а інші – хибними», а через дискурс, майстерність ведення якого має бути одним з основних показників педагогічної спроможності вчителя.

Другий сегмент складають компетенції. Серед них я виокремлюю: а) компетенції предметності; б) компетенції інформаційні; в) компетенції мовні й, нарешті, г) компетенції дискурсні.

В ідеалі ми маємо отримати особистість, яка блискуче володіє предметними знаннями з тієї галузі, до практичної участі в якій вона готується. Без глибоких знань і професіоналізму в сучасному світі людині робити нічого! Одночасно майбутній професіонал має блискуче володіти інформаційними технологіями, застосовувати їх у своїй практичній діяльності. Далі – знання іноземних мов. Наша колишня освіта до вивчення іноземної не заохочувала. Зрештою, практично кожен з нас, представників старшого покоління, пише лукаву фразу: «володію, за допомогою словника». Тим, хто сьогодні вступає у життя, цього замало. І ми – педагоги, вчителі, вихователі – маємо надати можливість вивчити вільно і блискучу державну, тобто українську, і, як мінімум, три-чотири іноземні, насамперед англійську. До всього цього слід додати необхідність забезпечення діалогічності навчального процесу, своєрідного дискурсу, де учень і вчитель, студент і викладач однаково комфортно мають почуватись як рівноправні суб'єкти навчально-виховного процесу.

Третій сегмент, який має забезпечити сучасна освіта у відповідь на виклики епохи, виокремлюється як завдання формування цінностей – гуманістичних, демократичних, національних і загальнолюдських, високої духовності і моралі, патріотизму і людинолюбства.

Давній мудрий вислів засвідчує: «не хлібом єдиним живе людина». Вона хоче бачити прекрасне, відчутти до себе гуман-

не, людяне, людське ставлення з боку інших, жити в умовах справедливості і добра, у комфортному духовному середовищі. І звичайно ж, самою бути носієм означених цінностей. Чи варто говорити про те, що ці якості людини має сформувати саме освіта, учитель, вихователь?

Останній час освіта, як і суспільство загалом, втратила імунітет протидії щодо негативно-потворних антицінностей. Наше життя переповнене їх сурогатами, надто далекими від істинної духовності і моралі. Цинізм, зневага до людини, хабарництво, повсякчасний обман... Хіба ці ідеали заповідали наші батьки, які навіть в умовах тоталітарного суспільства зуміли зберегти свою гідність і високе достоїнство?

Висновок може бути тільки один: освіта, школа, університети мають повернутись обличчям до цінностей, сформувати нову аксіологічну модель становлення особистості, упровадити її в практику [див. 2].

Освіта і виховання мають переконати особистість у цінності добра і справедливості, миру і людинолюбства, взаєморозуміння народів і їх співпраці. Війна руйнує, знищує, вбиває; мир і творча праця, толерантність і взаємна повага народів – створюють, забезпечують, розвивають. Освіта має повернути людину до себе – як записано у «Біблії» – до того божественного образу, який створено «за зразком і подобою».

Справедливим і вкрай важливим є те, що в умовах глобалізованого світу останнє треба робити не в одній, оремо взятій країні, а, як мінімум, у континентальному вимірі. Скажімо, на теренах Європи.

З цією метою ми, ректори педагогічних університетів, створили європейську Асо-

ціацію (до неї ввійшло 25 ректорів з 15 країн європейського простору), заснували часопис «Європейські педагогічні студії» і, що найголовніше, – розробили й затвердили документ стратегічного значення – «Педагогічну Конституцію Європи» – документ, який, за оцінкою представників Європейського Парламенту, є співвимірним з Лісабонськими та Болонськими домовленостями. І це не випадково. Педагогічна конституція Європи встановлює принципи узгодженої трансуніверситетської політики, регламентує педагогічну діяльність та визначає загальний механізм підготовки педагогічних кадрів у системі європейських цінностей, норм, пріоритетів. Головними серед них є демократія, права людини, миролюбство, екологічна безпека, толерантність і справедливість [див. 3].

Нам усім треба навчитися жити разом, у єдиному Європейському Домі, за стандартами, які звеличують Людину, сприяють її розвитку як гармонійної особистості. Власне, це і є основною метою, за яку борються нині прогресивні сили суспільства, здійснюють революційну гідності на Майдані, кладуть своє життя на вівтар історії наші українські герої. Власне, це й є тим, чого боїться агресор і проти чого він виступає, посилаючи нові війська й зброю в південно-східні регіони нашої незалежної держави.

Я торкнувся лише деяких аспектів розвитку освіти у нашій державі і в європейському просторі. Хочу почути ваші думки, сумніви, заперечення. Перекоаний, що тільки спільними зусиллями ми сформуємо модель і дорожню карту модернізації освіти як відповідь на виклики нашого буремного часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тоффлер Э. Шок будущего : пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М. : Изд-во АСТ, 2002. – 557 с.
2. Андрущенко В. П. Світанок Європи: Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття : монографія / В. П. Андрущенко. – К. : Знання України, 2011. – 1099 с.
3. Андрущенко В. Конституціоналізація освітнього простору Європи: аксіологічний вимір / В. П. Андрущенко, Т. В. Андрущенко, В. Л. Савельєв. – К. : «МП Леся», 2014. – 460 с.

CITED LITERATURE

1. Toffler A. Future Shock: transl. from English / A. Toffler. – M. : Publish. ACT, 2002. – 557 p.
2. Andrushchenko V. P. Dawn of Europe: Problem of New Teacher's Training for United Europe in the XXIst century : monograph / V. P. Andrushchenko. – K. : Knowledge of Ukraine, 2011. – 1099 p.
3. Andrushchenko V. Constitutionalization of the European Educational Area: Axiological Measurement / V. P. Andrushchenko, T. V. Andrushchenko, V. L. Saveliev. – K. : «MP Lesia», 2014. – 460 p.